

Niels Lund: Med Clio ad nye Veje. Mellem metodisk nytænkning og Legoland

Michael Geltings indlæg i sidste hæfte af *Fortid og Nutid* er en indsigtfuld og perspektivrig redegørelse for dansk middelalderforsknings aktuelle situation; men jeg må dog, før jeg tørrer helt ud, anmelde visse forbehold for så vidt angår hans dom over mit eget bidrag til udforskningen af dansk socialhistorie og overfor de udveje, som han og andre vil anvise mig af min videnskabelige blindgyde.

Gelting erkender på den ene side, at jeg har ret, nemlig i min kildekritiske vurdering af grundlaget for at skrive dansk socialhistorie i vikingetiden, men på den anden side mener han, at jeg gør uret, nemlig i konsekvens af min vurdering af afstå fra at forsøge en syntese. Jeg burde have præsteret metodisk nytænkning istedet for at affinde mig med de magre resultater, min traditionelle metode kan føre til. Det må vist være den holdning, der i tidens terminologi betegnes »resultatorienteret«.

Flere andre har i deres bedømmelse af mit bidrag været inde på samme linje, så tiden må være inde til at tage diskussionen op. Jeg vil gerne forudskikke den bemærkning, at også jeg gerne vil være »resultatorienteret« – men negative forskningsresultater er lige så værdifulde som positive, for forskning drejer sig ikke blot om at dynge oven på vort bjerg af viden, men nok så meget om at få rede på grundlaget for den. Tilgiv mig, hvis jeg bliver for elementær: det er værdifuldt at *vide*, hvor man ingenting ved. Det kan naturligvis føles trist at se grunden skride under viden, man hidtil har bygget trygt på, men hvis det stadig

er videnskabens opgave at foretage en kritisk prøvelse af, hvad vi mener at vide, og hvorledes vi begrunder det, så bør Birgitte Wåhlin ikke bebrejde mig, at hun efter læsning af min fremstilling sidder tilbage med en viden, der er mindre end den hun havde i forvejen.¹ Hun bør glæde sig over at være revet ud af de vildfarelser, hun var hildet i, og over at have fået en uddybet forståelse af problemerne ved at etablere viden om perioden.

Gelting tager sit udgangspunkt i mit bidrag til jubilæumssymposiet. Det er i hovedsagen blot en engelsk version af mit bidrag til *Dansk Socialhistorie 2*, så før jeg tager hans og andres kritik op, vil jeg gerne lige minde om, hvad meningen var med at lave denne socialhistorie. Det blev i halvfjerdsenerne meget brugt at studere alle fænomener i deres samfundsmæssige sammenhæng og funktion, litteraturen anskuedes som et socialt fænomen, man dyrkede musiksociologi etc. etc. Det samfundsmæssige begrebsapparat, som oftest lagdes til grund for disse studier, havde et mere eller mindre marxistisk tilsnit, og det appliceredes oftest med den blanding af skråsikkerhed og uskyld, som er så nærliggende en risiko, når man bevæger sig ind i fag, man ikke behersker. I éns eget fag er de genstand for stadig prøvelse, men i andre fag forventer man at finde de evige sandheder i lærebøgerne.

Men selv med dette udgangspunkt kneb det gevaldigt at finde et samlet bud på det danske samfunds udvikling, – og de mindre naive var da godt klar over, at de nemme løsninger ikke hang på træerne. Der udgik derfor en opfordring til det humanistiske forskningsråd om at tilvejebringe den oversigt over samfundsudviklingen, som man savnede som kontekst, referenceramme, kulisse eller hvad, man nu vil, for befolkningens litterære, kunst-

1. *Fortid og Nutid* 29, 481.

neriske etc. udfoldelser. Forskningsrådet ønskede at imødekomme dette behov, som således var formuleret fra brugerside, ved på kortest mulig tid at fremstille et værk baseret på eksisterende forskning. Forfatterne skulle ikke kaste sig ud i ny forskning for at løse opgaven. Tillige lagde man megen vægt på at fremstillingerne gjorde rede for kildegrundlaget og for forskningsdebatten, og forfatterne var velkomne til at pege på områder, hvor yderligere forskning forekom dem nødvendig og frugtbar. Filosofien var, at hvis den socialhistorie, der kom ud af det, dels gav brugerne i andre fag den hjælp, de ønskede, dels satte historikerne sådan igang, at der om nogle år kunne skrives en helt anden socialhistorie, så havde den været pengene værd.

Der forelå meget lidt litteratur om vikingetidens socialhistorie, folk, der arbejdede på traditionelt kildekritisk grundlag, havde ikke følt sig fristede, men heller ikke eksplicit erklæret, at de fandt emnet umuligt at belyse. Aksel E. Christensen havde i Vikingetidens Danmark fra 1969 sagt så meget, som han fandt forsvarligt om emnet, og på den baggrund konstaterede Olaf Olsen vor næsten grænseløse uvidenhed om vikingetidens samfundsforhold. Der var dog begyndt at komme synteser på marxistisk eller andet materialistisk grundlag, der fremstillede Danmark som et tilfælde, en deduktion, af det klassiske marxistiske udviklingsskema, som et slavesamfund. Man kan nævne Perry Anderson's *Passages from Antiquity to Feudalism*, som også kom på dansk, forskellige gymnasiebøger og, bredest, Bjarne Birkebæk m.fl., *Fra træ til fæster*. En kær kollega har bebrejdet mig, at jeg brugte for mange kræfter på dette sidste arbejde, »på det vel ikke helt usædvanlige forhold, at nogle studenter har skrevet en halv-dårlig eksamensopgave«. ² Nej – det usædvanlige er, at den befordres i trykken, og vel er man ikke forpligtet til at beskæftige sig med alt, hvad der er trykt om det emne, man selv skal skrive om, men denne bog var på det tidspunkt det eneste samlede bud på emnet.

Tilmed var det et eksplicit ønske til forfatterne af socialhistorien at de overvejede mulighederne for klassebegrebets anvendelse i deres periode. Når yderligere projektet havde den baggrund, som jeg har skitseret ovenfor, måtte dette arbejde tages seriøst. Værkets brugere havde krav på min stillingtagen til dette bud på emnet.

Som nævnt mener Gelting, at de kildekritiske betragtninger, jeg fremfører i mit afsnit om vikingetiden, har deres rigtighed. »Men resultatet er så negativt, at man må sige, at Niels Lund har gennemført den kildekritiske analyse *ad absurdum*. Når en konsekvent anvendelse af en videnskabelig teknik på et givet materiale og en given problemstilling giver så magre resultater, nødes man til at konkludere, at teknikken ikke er tilpasset til problemstilling og materiale. Der er behov for metodisk nytænkning«.

Som et eksempel på sådan nytænkning anfører Gelting den såkaldte »new archaeology« (hvorom kyndige har bemærket, at det hverken er nyt eller har noget med arkæologi at gøre). Den kan han ikke medgive nogen uforbeholden anbefaling og peger istedet på Ole Fengers nye bog *Gammeldansk ret* som et eksempel til efterfølgelse. Dette synspunkt vil jeg gå ind på i det følgende, men først vil jeg gerne drøfte den vurdering af mit arbejde, som Jens Christensen, Helge Paludan og Uffe Østergaard har fremsat i *Den jyske historiker* 23–24, 1982. Dansk socialhistorie. Fra istid til nutid.

Helge Paludan har læst meget mellem linjerne og forstået, hvorfor jeg ikke kunne tage tråden op fra bind 1 og føre Jørgen Jensens samfundsudvikling videre. Men jeg håber og tror dog, at han gør mit arbejde uret, når han sammen med Uffe Østergaard reducerer det kildekritiske og teoretiske grundlag, det bygger på, omtrent til neanderthal-stadiet: »Et materielt kildebegreb: Lund accepterer kun, hvad der som færdige data kan rystes ud af kildekritikkens sold. Derimod anser han det ikke for sin opgave at formulere mere om-

2. *Den Jyske Historiker* 23–24 (1982), 35.

fattende teorier, som ud fra et funktionelt kildebegreb må søges falsificeret på materialet«. ³

Dette udsagn kan jeg forstå, men uden at være enig med det. Hvad Uffe Østergaard mener, står mig derimod ikke ganske klart. Han tillægger mig på den ene side den »empiristiske fejlslutning: at ville lade kilderne tale af sig selv«. ⁴ Det må svare omtrent til, hvad Paludan tilskriver mig. På den anden side forklarer Uffe Østergaard, at »Niels Lund har »spurgte« kilderne, hvad de »sagde« om samfundets struktur og selvfølgelig intet svar fået«. ⁵ Det må synes meget vanskeligt at bringe disse to fremgangsmåder i anvendelse samtidig. Enten vil jeg lade kilderne tale for sig selv, eller også vælger jeg at stille spørgsmål til dem.

Det tilhører også min kildekritiske børnelærdom, at kilderne ikke taler af eller for sig selv; de skal altid bringes til at tale. ⁶ Og hvordan får man dem så til det? – Ved at stille spørgsmål til dem, efter omstændighederne i form af omfattende teorier, som Paludan foreslår. Det er jeg på ingen måde modstander af, jeg tør tværtimod hævde at have overvejet mange muligheder herfor i den givne sammenhæng, selv om min fantasi flugt nok har været mere hæmmet af kendskab til kildematerialet end Jens Christensens og Uffe Østergaards. Men hvad er disse store forkromede teorier, disse vidtfavnende spørgsmål værd, hvis der ikke findes kildemateriale, der er egnet til at besvare dem? – Det er stadig, som Collingwood sagde, en fundamental synd at stille spørgsmål, som kildematerialet ikke kan besvare.

Efter mine begreber er en arbejdshypotese et *arbejdsredskab*. I det omfang den viser sig frugtbar, er det rimeligt at fremstille den som et historisk forskningsresultat, men hvis den viser sig ikke at kunne bruges til noget – og det kan ske for enhver – har den ikke krav på andres interesse. Jeg har ialt fald haft den op-

fattelse, at inden for den begrænsede plads, som var mig tildelt, og som jeg var from nok til næsten ikke at overskride, måtte jeg se bort fra de store visioner om alt det, jeg gerne ville fortælle, men alligevel ikke troværdigt kunne udtale mig om. Socialhistorien var ikke stedet for luftkasteller.

En af mine kritikere, Jens Christensen, har tydeligvis en anden opfattelse af dette problem. Jeg er dybt uenig i det meste af, hvad han skriver, og jeg anser det for stort set ukvalificeret, men jeg skal i denne sammenhæng indskrænke mig til at behandle de dele af hans indlæg, hvor han berører samme problemer som Gelting.

Også Jens Christensen mener, at teoridannelse er vejen frem: »Vi må på forhånd søge at danne os et sandsynligt helhedsbillede af den pågældende historiske periode, herunder dens placering i et længere historisk perspektiv. Dernæst gælder det om i den historiske fremstilling at inddrage alle relevante kilder, metoder og teorier. Det gør Niels Lund ikke. Derfor kan han kun vurdere kildematerialet som en række enkeltstående fænomener«. ⁷

Nu må et sandsynligt helhedsbillede baseres på nogle udgangspunkter, og når det gælder placering i et længere historisk perspektiv, må man have en begrundet forestilling om begyndelsen og om slutningen. Læseren kunne med god ret have forventet, at jeg havde set det som min opgave at bygge bro fra Jørgen Jensen til Hørby, men det ville altså forudsætte, at jeg accepterede deres opfattelse som fixpunkter for min egen teori. Det er jeg villig til for Hørbys middelalderopfattelses vedkommende, men ikke hvad angår Jørgen Jensens oldtid. Jeg finder ganske enkelt ikke hans teori om samfundet i jernalderen passende overbevisende begrundet. Og havde det end været tilfældet, ville jeg have haft svære betænkeligheder ved at antage en retlinet udvikling. Og ville man styrke sin evolutionsteori med et komparativt element,

3. *ibid.* 36.

4. *ibid.* 186.

5. *ibid.* 184.

6. H. P. Clausen: *Hvad er Historie?* (1963) 58.

7. *Den Jyske Historiker* 23–24 (1982), 25.

villende man stadig have det problem, som Gelting påpeger i sin omtale af Fengers teoretiske udspil: man får kun fat i lighederne, ikke forskellene. Og netop forskellene bør have en betydelig større interesse for en historiker end for samfundsfagenes dyrkere.

Dele af Jens Christensens kritik forstår jeg ikke. Han anser mit kildebegreb for at være »alt for snævert« og hævder, at hvis man istedet anlægger et »bredt kildebegreb«, så bliver det muligt at nærme sig et helhedsbillede, som samtidig gennem sine forskellige indfaldsvinkler kan begrænse kildematerialets repræsentativitetsproblemer.⁸ Men hvad er et bredt kildebegreb? – Er det andet end et forsøg på at se bort fra manglen på kilder og sløre de kildekritiske begreber og vanskeligheder? – Hvordan kan et helhedsbillede begrænse repræsentativitetsproblemerne? – Kan man spænde vognen for hesten og derved opbygge et helhedsbillede uden repræsentative kilder? – eller bliver kilderne hokus pokus repræsentative, når helhedsbilledet er der? – Kan man ikke i så fald i virkeligheden klare sig uden dem? Jens Christensens væsentligste indvinding mod min kildebenyttelse synes dog at være min påstået stedmoderlige behandling af det arkæologiske materiale. Den brug, eller manglende brug, jeg gør af dette materiale, er en konsekvens af min kildekritiske bedømmelse af det i relation til min problemstilling. Denne bedømmelse kan vi være uenige om, Jens Christensen kan mene, at det er et velegnet grundlag for statistiske øvelser, og at jeg overdriver de tolkningsmæssige og repræsentativitetsmæssige problemer, men så bør han imødegå mig på dette felt. Det er ufrugtbart at bebrejde mig manglende brug af et kildemateriale, hvis egnethed til formålet jeg eksplicit har bedømt negativt.

Men når Jens Christensen fører Klavs Randsborg ind i debatten, skal det måske tages som en implicit imødegåelse? – Han vil tilsyneladende foreskrive mig Randsborg som et eksempel til efterfølgelse – og han får unæg-

telig, det må jeg indrømme, mere ud af kilderne end jeg evner. Lad os da hos Randsborg studere et eksempel på, hvad Jens Christensen anser for overbevisende argumentation.

I sin *The Viking Age in Denmark*, som af uransagelige årsager ikke er tilstillet danske tidsskrifter til anmeldelse, diskuterer Randsborg sammenhængen mellem øget landbrugsudbytte og befolkningstilvækst. Et klassisk ægget-eller-hønen problem, som også rejser sig for jernalderen. Ifølge Randsborg er rækkefølgen den, at først optræder et øget høstudbytte som følge af en klimaforbedring. Dette øgede udbytte fører til en vækst i folketallet, og denne vækst i folketallet fører atter til et pres på ressourcerne, som tvinger befolkningen til at gøre indhug i skovene for at udvide det dyrkede areal for at øge høstudbyttet yderligere.

I nedgangstider får man et omvendt begivenhedsforløb: 1, klimaforværring fører til faldende høstudbytte. 2, faldende høstudbytte fører til fald i folketallet. 3, faldende folketal fører til indskrænkning i det dyrkede areal, skoven regenererer.

Dette forløb er dog søgt modvirket: »However, the depression around 500 A.D. may have been felt so strongly in the densely settled and centrally organized country that it was decisive in enabling a larger part of the population to survive. This was perhaps achieved by the change in the subsistence strategy leading to the expansion of the cornfields at the expense of pastures«.⁹

Der er en række svagheder ved denne hypotese og dens anvendelse:

1, Randsborg opererer med et tætbeholdt og centralstyret land ca. 500 e.Kr., et land med et styre, der kunne omlægge landbruget fra kvægavl til agerbrug. På hvilket grundlag kan man gøre den antagelse? Er centralstyret alene baseret på den tilsyneladende omlægning?

2, Der savnes logisk forbindelse mellem trin 2 og trin 3 i opgangsmodellen. Befolk-

8. *loc. cit.*

9. Klavs Randsborg: *The Viking Age in Denmark. The Formation of a State*. London: Duckworth 1980, 53.

ningstilvæksten var jo baseret på en allerede forhåndenværende fødemængde, så det burde være overflødig straks at gå ud at øge den. På lignende måde savnes et argument for at folketallet ved faldende høstudbytte skulle falde længere end høstudbyttet på det allerede opdyrkede areal og derved medføre en indskrænkning af dette, med regeneration af skoven.

3, Befolkningen tillægges den modstrategi i nedgangstider at gå over fra produktion af animalsk føde til vegetabilsk. Hermed overtages et argument fra vore dages U-landsproblematik, hvor man tilskynder U-landenes befolkninger til at æde kornet selv i stedet for at lade dyrene gøre det, idet oksekød er langt dyrere kilojoule end brød. Overgangen skal tilmed have været centraldirigeret! Denne reaktion skulle ikke føre til regeneration af skovområder, tværtimod. Tillige er det et stort spørgsmål, om agerbrug og kvægavl er alternativer, der kan substituere hinanden. Overtagelsen af U-landsmodellen bygger på antagelsen af en given mængde kilojoule, der kan omsættes til menneskeføde, men det er jo netop ikke sådan, at de forhåndenværende arealer valgfrit kan anvendes til det ene eller det andet. De fugtige engarealer kan ikke umiddelbart dyrkes med korn. Det nærliggende svar på et faldende høstudbytte måtte dog bestå i en intensiveret udnyttelse af andre fødekilder, altså flere oldensvin ud i skoven, flere køer på overdrevet, etc.

Denne fremgangsmåde ville gå ud over skoven og dens pollenproduktion næsten som rydning, idet køernes vinterfoder i nogen grad var løv. Pollen af græs og korn ville derved stige relativt, men det ville ikke afspejle nogen absolut forøgelse af det dyrkede areal. Alt andet lige, som økonomerne siger, passer regnestykket meget godt; men alt andet er sjældent lige, selv om man måtte vide bekvemt lidt om det.

Jeg er herefter ikke overbevist om, at jeg bør lytte til Jens Christensens råd i henseende til kildebennyttelse. End mindre overbevisende er det praktiske eksempel, han med opstillingen af »en historisk skitse af klassessamfundet og statens opståen i Danmark frem til og med vikingetiden« giver på sin forsknings-

proces. Hvor man normalt i propædeutisk metodepædagogik betoner, at skellene mellem de forskellige logiske operationer i forskningsprocessen er rent analytiske, mens der i praksis foregår en stadig vekselvirkning, så arbejder Jens Christensen i praksis i adskilte båse. Han opstiller, hvad han vel opfatter som »et sandsynligt helhedsbillede af den pågældende periode«, og derefter er han parat til at inddrage »alle relevante kilder, metoder og teorier«. Men formålet med en syntese som den opstillede må dog være at bringe eksisterende viden i sammenhæng. Man må starte sit arbejde på det foreliggende grundlag. Man må altså have kendskab til denne viden, selv om formålet er at erstatte den med noget nyt og bedre. Et sådant kendskab mangler Jens Christensen. Hans fundament er en blanding af antikverede synspunkter og direkte fejl, han har, eksempelvis ikke opdaget, at Bolins teser om Skandinaviens rolle i Øst-Vest handelen er blevet forskningshistorie, og hans påstande om tidspunktet for tiendens indførelse er i strid med kilder så klare og forskning så veldokumenteret, at man ikke blot kan se bort derfra, ganske uanset teoretisk udgangspunkt.

Jens Christensen synes imidlertid slet ikke at have noget behov for kilder. De er tilsyneladende noget for faget perifert, som må vige, hvis de kommer på tværs af hans teori. Det antages almindeligt at jord på denne tid endnu ikke var genstand for handel, enten det nu skyldtes mangel på omsætningsmidler eller det forhold, at den var i slægts- eller anden form for kollektivt eje eller at ejendomsretten som begreb havde et helt andet indhold end vi er vant til. Jeg har imidlertid peget på forhold, der giver anledning til at overveje om handel alligevel kunne have fundet sted i et omfang, man måtte regne med. Jeg har henvist til, at der var mange penge i omløb, til omtale af en konkret handel i en samtidig kilde, og jeg har omtalt, at slægtseje ikke kan påvises i Danmark. Enhver, der er hjemme i nyere forskning om slægtsbegrebet og slægtsamfundet og kender vanskelighederne ved at finde dette sidste i praksis med nogenlunde definerede funktioner, kan følge dette, men det strider altså mod Jens Christensens over-

ordnede teori, så han kan ikke bruge det til noget. Undtagelsesvis kan man have held til at yde konstruktive bidrag til en debat, som man kaster sig ud i uhæmmet af enhver sagskundskab. Men i almindelighed bidrager indsigt i emnet nu betydeligt til træfsikkerheden.

Men Fenger da, som Gelting går ind for? – Er Fengers teoretiske udspil vejen frem i kildefattige tider, midlet mod udtørring? – *Gammeldansk ret* er på mange måder en bemærkelsesværdig bog, men først og fremmest ved sin grundige redegørelse for både inspirationskilde og teoretisk grundlag. Man ser sjældent en monografi om et historisk emne starte i den grad fra grunden, at den ligefrem indeholder et kapitel om »Den historiske sandhed og dens forklaring«, men det er meget velmotiveret her, da Fenger faktisk vil anvise os en ny måde at finde den historiske sandhed og tillige et moderniseret sandhedsbegreb.

Hans inspirationskilde er Jørgen Jensens fremstilling i *Dansk Socialhistorie 1*: »Når det har været muligt for en dansk forsker, arkæologen Jørgen Jensen, ... at give en efter manges mening udbytterig skildring af det danske samfund fra slutningen af sidste istid og op til vikingetiden, uden brug af skriftlige kilder – i hvert fald før Kristi fødsel – så gøres her samme forsøg på retshistoriens område.«¹⁰ Fenger vil altså skrive dansk rets historie i en periode, hvor ingen kilder står til rådighed, og hans teoretiske afsnit tjener som legitimation herfor. Det stiller os over for problemet at definere, hvad historie er, og hvorledes faget afgrænses fra andre videnskaber. Om disse ting har der aldrig været fuld enighed, og der er stadig bevægelse i opfattelsen. Lad mig da opridsse nogle få fundamentale krav, som efter min opfattelse må være opfyldt, for at en viden kan betragtes som historisk viden. Kr. Erslev definerede kort historikerens arbejde som teknikken ved middelbare iagttagelser,¹¹ og vi ved alle, at faget har det særkende, at vi

ikke kan iagttage vort forskningsobjekt direkte, men kun via noget andet, som vi sammenfattende kalder kilder. På disse, ikke på fortiden selv, baserer vi vore påstande om genstanden for vor forskning. Det følger af dette forhold, at hvor der savnes et grundlag at gøre middelbare iagttagelser på, kan der ikke etableres historisk viden. Det er samme forhold, som den tyske historiker Werne Goetz nylig har formuleret: »... eine unüberschreitbare Schranke: Der Historiker ist immer an die Überlieferung gebunden. Wo die Quellen versagen, muss er verstummen.«¹²

Et andet karakteristikum ved historien, som adskiller den fra andre videnskabelige discipliner, selv om disse arbejder inden for samme emnekreds, er dens binding til tid og sted. Historikeren studerer bestemte fænomener til bestemte tider og på bestemte steder.¹³ Dette forhold bør man holde sig klart for øje, selv om det i det daglige ikke forhindrer historikere i at arbejde komparativt og søge efter faktorer, der er fælles for et fænomen til forskellige tider og på forskellige steder. De erkendelser, som herved kan gøres om revolutioner, krige, bispevalg eller vandmøllers udvikling, kan bruges som heuristiske og hermeneutiske hjælpemidler, men de bliver ikke til historisk viden, før de via kilder er bundet til tid og sted. Vi kan opstille en teori om Danmarks historie ved at se på udviklingen i England, Norge, Tyskland eller fjerne øer i Stillehavet, men vi kan ikke skrive Danmarks historie på grundlag af fremmede kilder.

Fenger ønsker at overskride den grænse, som Goetz lader sig anfægte af. Midlet til at gøre sig uafhængig af kilder finder man i modellen: »Jo sparsommere og tilfældigere kildematerialet bliver, des mere må forskeren betjene sig af forklaringsmodellen eller modelkonstruktioner, når hullerne i kildematerialet skal udfyldes.«¹⁴ Den nærmere fremgangsmåde herved beskriver Fenger i sit viden-

10. Ole Fenger: *Gammeldansk ret*. Centrum, 1983, 10.

11. Kr. Erslev: *Historisk Teknik*, 2. Udg. 1926, 95.

12. Werner Goetz: *Gestalten des Hochmittelalters*. Darmstadt, 1983, X.

13. Se H. P. Clausen, *op.cit.* 51–53 og *Historisk Tidsskrift* 12:III 184–88.

14. Fenger, *op.cit.* 32.

skabsteoretiske kapitel. Her gennemgås anvendelsen af induktiv og deduktiv metode og andre erkendelsesteoretiske problemer, såvel som arbejdshypotesens rolle i forskningsprocessen. Det er altsammen vældig pædagogisk fremstillet, men det fører ikke til noget, der kan anerkendes som historiske forskningsresultater. Fenger ender nemlig med, at det afgørende kriterium for en teoris gyldighed bliver dens interne koherens: »Man kan ... ikke kritisere modellen for, at den ikke fører til resultater, som kan bevises empirisk efter traditionel induktiv metode«. ¹⁵ I samfundsvidenskaberne kan den bedst mulige forklaringsmodel, som det ofte er tilfældet i for eksempel økonomien, være endemålet for en forskningsproces. Det der i logikken beskrives som en ufuldstændig induktion kan være et nyttigt forskningsresultat. Men når Fenger forlader den opfattelse, at prøvestenen for en historisk hypotese er dens evne til at forklare et foreliggende kildemateriale i sammenhæng, da forlader han også historiens faglige grundlag. En historiker vil studere virkelige fænomener i den virkelige verden, bestemte fænomener i et bestemt land i en bestemt periode, og hertil kræves kilder. Hvis Fenger hengiver sig til modelstudier uden kildeforbindelse, hedder hans studieobjekt Legoland.

En anden af Fengers metodiske betragtninger kunne ellers åbne vide perspektiver for faget og udvide dets arbejdsmark betragteligt. Den indebærer nemlig at historikeren kan udtale sig med samme gyldighed om fremtiden som om sit traditionelle emne, fortiden, og det er jo en gammel drøm for mange. Det ville uden tvivl også øge omverdenens og i særdeleshed de bevilgende myndigheders interesse for os. Karl Popper har jo lært os, at kriteriet på en hypoteses gyldighed ikke er, at den kan verificeres, men modsat, at den ikke lader sig falsificere. Dette indebærer imidlertid ikke, at en hypotese er sand, indtil det modsatte er bevist. Popper krævede også, at en hypotese skulle være således beskaffen, at den *kunne* falsificeres, og en hypotese kan først anses for bestyrket, når den har modstået et passende antal falsifika-

tionsforsøg. Dens sandhedsgrad kan så at sige opfattes som det kumulerede produkt af udførte og strandede falsifikationsforsøg. For en historisk hypotese indebærer det, at der skal foreligge et grundlag i form af et kildemateriale at udføre disse forsøg på. Popper giver altså ikke *carte blanche* i kildefattige tider – og ej heller i fremtidsforskningen, hvor man jo er helt fri for disse besværlige hindringer for tankens frie flugt.

Jørgen Jensen har engang i muntert lag forklaret mig, at mit teoretiske standpunkt indebar, at jeg gjorde mig lige så dum som kilderne. Hans eget udgangspunkt, som Ole Fenger altså antager, indebærer modsætningsvis, at man gør sig så klog, at man helt kan undvære kilderne. Man kan sikkert lave megen udmærket videnskab på det grundlag, jeg finder ligesom Fenger Jørgen Jensens fremstilling udbytterig. Men historie kan man ikke lave.

Mogens Rüdiger: Merkantilisme og historiografi

Opsvinget i historiografien det sidste tiår har primært været koncentreret omkring det kritiske gennembrud, omkring etableringen af den såkaldte radikale tradition med positivismen som videnskabsteoretisk grundholdning.

Denne fokusering er vel naturlig ud fra ønsket om og behovet for en belysning af den tradition, som har været dominerende fra slutningen af 1800-tallet. Det er netop her traditionens grundlag i sine hovedtræk blev formuleret. Det er netop her den teoretiske stillingtagen til historien (på nogle få undtagelser nær) har været mest eksplicit. Det er derfor her historiografien har fundet det umiddelbart mest spændende stof, der vel kun overgås af de hidsige konfrontationer i mellemkrigstiden, som til gengæld har voldt vanskeligheder med hensyn til det historieteoretiske og metodiske indhold.

Men fokuseringen på gennembrudsfasen har også nogle uheldige sider. Ikke mindst en

15. *loc. cit.*